

Τα ανθρώπινα δικαιώματα στον αρχαίο κόσμο

/ [Πεμπτούσία](#)

image not found or type unknown

Από τον κώδικα του Χαμουραμπί,[\[1\]](#) το αρχαιότερο κείμενο στο οποίο καταγράφεται η ιδέα της αναλογικής τιμωρίας και δικαιοσύνης και την Παλαιά Διαθήκη με τα πλούσια περί δικαιωμάτων στοιχεία, μέχρι το σεβασμό και την υπεράσπιση του οικοσυστήματος, που αποτελούν βασικά στοιχεία της ινδουιστικής και βουδιστικής παράδοσης, την ανάγκη της μαζικής εκπαίδευσης στον κομφουκιανισμό· από το φυσικό δίκαιο και την έλλογη σκέψη -για την οποία είναι ικανά όλα τα άτομα- στην ελληνική και ρωμαϊκή φιλοσοφική παράδοση, μέχρι την αξία της αλληλεγγύης, που ενθαρρύνεται από το χριστιανισμό και μετέπειτα από το Ισλάμ, αλλά και την κορυφαία αξία της αγάπης, που αποτελεί τον κορμό της χριστιανικής διδασκαλίας, δημιουργείται ένα μωσαϊκό αξιών με διαχρονική ισχύ.[\[2\]](#)

Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τη σημερινή αστική δημοκρατία. Ποια ήταν όμως η θέση τους στην αρχαία ελληνική δημοκρατία; Οι απαντήσεις στο ερώτημα αυτό δίστανται. Σύμφωνα με μερίδα ερευνητών:

α) Το ανθρώπινο δικαίωμα ως νομικό δικαίωμα ήταν άγνωστο στην ελληνική αρχαιότητα. Στη νεωτερική σκέψη το άτομο είναι αυτόνομο, έχει ανεξάρτητη

βούληση και σκέψη, που θεμελιώνονται στον ανθρώπινο λόγο. Υπ' αυτή την έννοια η ελευθερία του ανθρώπου είναι ατομική ελευθερία. Μια τέτοια αντίληψη της ελευθερίας δεν υφίσταται στην αρχαία ελληνική δημοκρατική πόλη. Υπάρχει βέβαια εν δυνάμει στους σοφιστές και στους φιλοσόφους, ιδιαίτερα τους στωικούς, δεν είναι όμως η κρατούσα.[\[3\]](#)

β) Ελεύθεροι άνθρωποι ήταν αυτοί που ζούσαν σε ελεύθερη πόλη, αποτελούσαν δε ισχυρή μειοψηφία σε σχέση με τους δούλους και τους προερχόμενους από άλλες πόλεις οι οποίοι δεν συμμετείχαν στη διακυβέρνηση της πόλεως. Η ελευθερία του πολίτη ήταν άμεσα συναρτημένη με την ελευθερία της πόλεως. Η ελευθερία του πολίτη δεν ήταν ελευθερία του ατόμου έναντι της πόλεως. Υπήρχε «ενότητα πόλεως και πολιτών», η οποία «δεν επέτρεπε την αναγνώριση ιδιωτικής (ούτε καν θρησκευτικής) ζωής, ούτε της ελεύθερης έναντι της πόλεως διαμόρφωσής της».[\[4\]](#)

γ) Η αρχαία ελληνική σκέψη αναπτύσσεται με άξονα τη φύση, η μίμηση της οποίας αποδίδει στην πολιτική και στην κοινωνία τη «φυσική» τάξη, που είναι θεμελιωδώς άνιση. Η φυσική (άνιση) τάξη δικαιολογεί επομένως τη δουλεία και την κοινωνική ανισότητα, η δε ελευθερία αλλά και η ισότητα δεν είναι εκ φύσεως δοσμένες στον άνθρωπο.[\[5\]](#) Δεν παύει όμως να αποτελεί επινόηση των σοφιστών η έννοια του «φυσικού δικαίου». Εξάλλου οι στωικοί φιλόσοφοι είναι αυτοί, που πρώτοι θεμελίωσαν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια στην ανθρώπινη βούληση και την αυτάρκεια του ανθρώπινου λόγου, και υποστήριξαν την εκ φύσεως ισότητα των ανθρώπων.[\[6\]](#)

Την εντελώς αντίθετη άποψη για την ατομική ελευθερία στην αρχαία δημοκρατία διατυπώνει ο Κορνήλιος Καστοριάδης, χαρακτηρίζοντας «τεράστιες ανοησίες» όσα έχουν ειπωθεί για την δήθεν καταπίεση του ατόμου και την ανυπαρξία ατομικής ελευθερίας. «Στη ζωή των Αθηνών, όπως φαίνεται από τον Επιτάφιο, τα άτομα πραγματοποιούνται σαν άτομα συμμετέχοντας σε μια κοινοτική ή κοινωνική ζωή. Αλλιώς το άτομο είναι λειψό, μίζερο...»[\[7\]](#)

Στον αρχαίο κόσμο «δημιουργήθηκε βαθμιαία η πεποίθηση στην ύπαρξη του πανανθρώπινου φυσικού δικαίου», το οποίο είναι σύμφυτο με τον άνθρωπο, αποτελεί παράγωγο της κοινής ανθρώπινης φύσης και ως εκ τούτου δεν αποτελεί προϊόν συμφωνίας των ανθρώπινων υποκειμένων.[\[8\]](#) Εντούτοις η συνεισφορά της αθηναϊκής δημοκρατίας στη νεωτερική σκέψη και τους διαφωτιστές βρίσκεται στην ιδέα του νόμου. Ο Νόμος ως «ρυθμιστική αρχή της ελευθερίας», «γενικός και κοινά αποδεκτός κανόνας», ως «αποτέλεσμα της δυνατότητας των πολιτών να συννομοθετούν», ως «μέσο θεσμικής διευθέτησης» των διαφορών μεταξύ των πολιτών, είναι ένα από τα σημαντικότερα κληροδοτήματα του αρχαίου κόσμου στη σύγχρονη δημοκρατία.[\[9\]](#)

Οι νόμοι στην αρχαία ελληνική πόλη δεν είναι κοινοί. Κάθε πόλη θεσπίζει τους δικούς της νόμους, οι οποίοι είναι αποτέλεσμα των πολιτικών ερωτημάτων και φιλοσοφικών αναζητήσεων των φιλοσόφων - «πολιτών που συζητούν στην αγορά με άλλους πολίτες», τα οποία αναδύονται διαρκώς και προκαλούν « μια τεράστια κίνηση αυτοθέσμησης της κοινωνίας, η οποία αναθεωρεί εκ βάθρων τόσο την πολιτική της ζωή όσο και την παράσταση που έχει του κόσμου. [...] Η αυτοθέσμηση δεν είναι κατάσταση, είναι διαδικασία που εκφράζεται σαν δραστηριότητα μεταβολής των 'βασικών', 'καταστατικών', 'συνταγματικών' νόμων (της πολιτείας δηλαδή) και άλλων θεσμών, όχι όλων συλλήβδην και ταυτοχρόνως, αλλά σταδιακά, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις περιστάσεις».[\[10\]](#)

Κατά τον Χ. Γιανναρά η αρχαία ελληνική σκέψη αναπτύσσεται με άξονα τις έννοιες «πόλις, πολιτεία, πολιτική», με την τελευταία να είναι «οντολογικό ζητούμενο» και «δυναμική μίμηση του κοσμικού προτύπου», όχι απλό «χρηστικό μέσο» κοινωνικής λειτουργικότητας. Η απουσία της έννοιας (και της αξίωσης) του δικαιώματος από την ελληνική αρχαιότητα αλλά και τη ρωμαϊκή και βυζαντινή περίοδο, δεν σημαίνει πως οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι δέχονταν να καταστρατηγούνται τα συμφέροντά τους, να παραβιάζεται η ελευθερία τους, να απαξιώνεται η τιμή και να ευτελίζεται η αξιοπρέπειά τους. «Η λογική ήταν διαφορετική - ήταν μια πολιτική λογική. Εκδεχόταν -τουλάχιστον στην περίπτωση της αρχαίας αθηναϊκής δημοκρατίας που καθόρισε τελικά και το περιεχόμενο των όρων πόλις-πολιτεία-πολιτική- την ελευθερία, την τιμή και την αξιοπρέπεια του πολίτη όχι ως αξίωση ατομοκεντρικής κατοχύρωσης, ούτε ως άμυνα του ατόμου απέναντι στην ισχύ της κεντρικής εξουσίας, αλλά ως οργανικό αποτέλεσμα της μετοχής του πολίτη στο κοινό άθλημα της κοινωνίας των σχέσεων. Η λογική αρμονία και κοσμιότητα των σχέσεων κοινωνίας δεν απέβλεπε καταρχήν στη χρησιμοθηρία της εξασφάλισης ατομικών συμφερόντων αλλά καταρχήν στην πραγμάτωση του 'κατ' αλήθειαν βίου'. Η πολιτική ήταν ένα οντολογικό ζητούμενο, όχι ένα χρηστικό μέσο». Όσον αφορά τη μίμηση της φύσης και της άνισης

«φυσικής» τάξης, επακόλουθο της οποίας είναι η αποδοχή της δουλείας και της ανισότητας, ο Χ. Γιανναράς αναφέρεται στη «δυναμική μίμηση του κοσμικού προτύπου, της συμπαντικής λογικής αρμονίας και τάξης» αποδίδοντας στον όρο «φύση» την ευρύτητα που έχει στον φιλοσοφικό στοχασμό της αρχαιοελληνικής σκέψης. «Γι' αυτό και πρώτιστος στόχος της πολιτικής ήταν να 'αληθεύει' ο βίος: να αποτελεί η πόλη-πολιτεία δυναμική μίμηση του κοσμικού προτύπου, της συμπαντικής λογικής αρμονίας και τάξης, που είναι ο τρόπος της 'όντως υπάρξεως', τρόπος της άχρονης πληρότητας του είναι. Και τότε η διαχείριση της όποιας κεντρικής εξουσίας δεν έχει το χαρακτήρα της άσκησης προνομιακού δικαιώματος, αλλά της ιδιάζουσας συμβολής, εγγύησης και λειτουργικής προϋπόθεσης για την 'κατά λόγον' κοινωνία των σχέσεων».[11]

[1] Για τη συμβολή του αρχαίου κόσμου και του χριστιανισμού στην υπόθεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βλ. Σάββας Αγουρίδης, *Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στο Δυτικό Κόσμο*, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα 1998, σ.17 κ.εξ.

[2] *Micheline R Ishay, Η ιστορία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Από την αρχαιότητα έως την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2008, σ.37

[3] Στάθης Μπάλιας, *ό.π.*, σ.68

[4] Π.Δ. Δαγτόγλου, *ό.π.*, σ.16-17

[5] Στάθης Μπάλιας, *ό.π.*, σ.68

[6] *Ο.π.*, σ.34-35 και Σάββας Αγουρίδης, *ό.π.*, σ.20

[7] Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1999

[8] Σάββας Αγουρίδης, *ό.π.*, σ.20

[9] Στάθης Μπάλιας, *ό.π.*, σ.71

[10] Κορνήλιος Καστοριάδης, *ό.π.*, σ.27-28

[11] Χρήστος Γιανναράς, *ό.π.*, σ.69-70 και παραπομπές.